

Franciszek Sztabiński

"Les enquêtes sociologiques : theories et pratique", Rodolphe Ghiglione, Paris 1978 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 37, 288-290

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Rodolphe Ghiglione, Benjamin Matalon: *LES ENQUÊTES SOCIOLOGIQUES. THEORIES ET PRATIQUE*, Librairie Armand Collin, Paris 1978

Książka R. Ghiglione i B. Matalon *Les enquêtes sociologiques. Theories et pratique* przeznaczona jest przede wszystkim dla praktyków oraz studentów, zarówno psychologii jak i socjologii, i stanowi ona jak podkreślają autorzy niezbędny „savoir-faire”. I rzeczywiście, zgodnie z zapowiedzią prezentują oni szeroki wachlarz problemów metodologicznych i metodycznych związanych nie tylko z samymi technikami zbierania informacji opartymi na wzajemnym komunikowaniu się, ale także doboru próby i opracowania danych.

Osią konstrukcyjną książki są kolejne etapy procesu badawczego. Składa się ona bowiem z dwóch głównych części: I – zatytułowanej „Zbieranie informacji” oraz II – „Analiza i interpretacja danych”. Zasadnicze rozważania poprzedzone są wstępnymi uwagami (rozdział 1), dotyczącymi generalnych problemów podziału, definicji i charakterystyki poszczególnych metod, czy też typów badań oraz ich wzajemnych relacji. Autorzy wyróżniają cztery podstawowe metody zbierania informacji: obserwację, wywiad, eksperyment oraz badanie dokumentów; w swoich dalszych rozważaniach ograniczają się jednak do jednej z nich, a mianowicie wywiadu, który jest szczególnym przypadkiem interwencji (zarówno pośredniej jak i bezpośredniej) mającej na celu dokonanie uogólnień wypowiedzi poszczególnych jednostek. Technika ta jest bowiem, jak podkreślają, „stosowana w najszerszym zakresie zarówno przez psychologów społecznych jak i socjologów” (s. 5).

Część I autorzy rozpoczynają od postawienia zasadniczego problemu „Kogo pytać?” (rozdział 2), który jest jednocześnie pytaniem o wybór zbiorowości badanej, jak i o wybór jednostek do badania (z danej zbiorowości). Jak słusznie zauważają pierwsze z pytań (związane z doбором zbiorowości) jest zazwyczaj zupełnie pomijane, co w rezultacie prowadzi do bardzo wielu nieporozumień. Następnie autorzy omawiają różne metody doboru próby do badań o charakterze ilościowym (dobór losowy, gronowy, warstwowy oraz dobór kwotowy) wskazując jednocześnie możliwe błędy, powodujące zniekształcenie próby; oraz do badań o charakterze jakościowym. Powyższe rozważania kończą pytaniem, czy rzeczywiście jest konieczne, aby każda próba była reprezentatywna, tym bardziej, że „często jest ona praktycznie niemożliwa do otrzymania” (s. 30).

Kolejnym, drugim zagadnieniem postawionym w tej części (rozdział 3) jest problem: „Jak pytać?”. W rozdziale tym autorzy dokonują podziału technik opartych na wzajemnym komunikowaniu się ze względu na kryterium jakim jest stopień standaryzacji narzędzia (lub inaczej: stopień ukierunkowania wypowiedzi osoby badanej). Techniki te tworzą continuum, na którego jednym krańcu znajduje się wywiad typu „non directif”, w którym ankieter przedstawia respondentowi wyłącznie temat rozmowy, nie interweniując w trakcie wywiadu; na drugim zaś – wywiad z kwestionariuszem zawierającym wyłącznie pytania zamknięte. Między tymi dwoma biegunami lokują oni: wywiad typu „semi-directif” oraz wywiad kwestionariuszowy zawierający pytania otwarte. Następnie autorzy przechodzą do ogólnego omówienia sytuacji wywiadu, wskazując czynniki determinujące jego przebieg. Są to czynniki sytuacyjne (np. miejsce i czas wywiadu, typ badania i rodzaj narzędzia), odnoszące się do respondenta i ankietera (np. poziom intelektualny, kulturalny, poglądy, motywacje itp.) oraz związane z samym językiem (zrozumiałość, przejrzystość, precyzja itp.). Sytuacja wywiadu jest więc, jak wskazują, pewnego rodzaju „rozgrywką” między respondentem i ankieterem, w której role są ściśle określone i podzielone. Cały problem polega jednak na tym, aby owe reguły „gry” były ściśle przestrzegane, a aktorzy odgrywali właściwie swoje role. Poszczególne typy wywiadów autorzy podporządkowują następnie określonym typom problemów badawczych. I tak np. wywiad typu „non directif” stosować należy w badaniach eksploracyjnych i pogłębiających; natomiast wywiad typu „semi-directif” w badaniach pogłębiających oraz weryfikacyjnych.

Kolejnym problemem, który autorzy podejmują, a właściwie do którego powracają, to relacje między respondentem a ankieterem w sytuacji wywiadu. Wskazują tutaj między in-

nyymi na różnego typu strategię możliwe do zastosowania przez ankietera w procesie interogacji. W zakończeniu tego rozdziału omawiane są w sposób dość pobieżny problemy doboru, szkolenia i kontroli ankieterów.

Następny, 4 rozdział również zatytułowany „Jak pytać?” jest niejako kontynuacją wcześniejszego. Jest bowiem także poświęcony technikom zbierania informacji, z tym tylko, że różnym rodzajom wywiadów z kwestionariuszem, a więc drugiemu biegunowi wcześniej wspomnianego continuum. Techniki te przeciwstawiają oni technikom niestandardyzowanym, przy czym nie czynią tego wprost, lecz poprzez charakterystykę orientacji – podejścia ilościowego i jakościowego. Celem wywiadów kwestionariuszowych, a ogólniej badań ilościowych jest, jak podkreślają autorzy, przede wszystkim: oszacowanie pewnych wartości „absolutnych” (np. odsetek osób czytających dane czasopismo); oszacowanie pewnych wartości „relatywnych” (np. udział danego typu czytelników w badanej zbiorowości); opis badanej zbiorowości (np. charakterystyka społeczno-demograficzna czytelników); weryfikacja hipotez (np. czy częstotliwość czytania danego czasopisma zależy od wieku czytelników). Jednocześnie w dość ogólny sposób charakteryzują oni techniki kwestionariuszowe, wskazując na ich zasadnicze ograniczenie. W związku z tym, że w technicach tych przebieg interogacji (tzn. tematyka i forma zadawanych pytań) jest ściśle określony, autorzy omawiają następnie różne typy pytań, a więc kolejno: o fakty oraz opinie, postawy, motywacje i preferencje, i dalej otwarte i zamknięte (dychotomiczne, kafeteryjne itd.). Jednocześnie dają praktyczne dyrektywy, jak należy formułować i układać pytania, przy czym wskazują jednocześnie na możliwe do wystąpienia negatywne zjawiska przy udzielaniu na nie odpowiedzi, np. błąd przychylności lub też „hallo-efekt”. Jako ilustrację powyższych rozważań poświęconych różnym typom pytań, autorzy omawiają ich zastosowanie w praktyce w odniesieniu do kilku wybranych problemów: badania preferencji, zadowolenia i satysfakcji, zamiarów i planów – zamierzeń. W zakończeniu tej części przedstawione są główne cele i zasady pilotażu kwestionariusza wywiadu.

W kolejnym – 5 rozdziale (poświęconym przeprowadzaniu badań), autorzy omawiają ogólne warunki i sposób prowadzenia badań, a więc dobór miejsca wywiadu i czasu, sposób nawiązania kontaktu w zależności od typu wywiadu itp. Przy okazji wspominają, iż wywiad kwestionariuszowy może też przybierać formę, w której obecność ankietera nie jest wymagana (chodzi tutaj o różnego typu badania, w których kwestionariusz wypełnia sam badany). Następnie autorzy przechodzą do omówienia psychospołecznej sytuacji badania przy zastosowaniu technik wywiadu. Wywiad traktują oni jako sytuację społeczną polegającą, jak już wcześniej było wspomniane, na „grze ról” – roli ankietera i roli respondenta. Obecnie jednak autorzy omawiają czynniki zakłócające ową grę i w wyniku tego zniekształcające proces interogacji i sam jego efekt, tzn. informacje (np. wpływ ankieterski – a z drugiej strony – chęć ukazania się przez respondenta w dobrym świetle).

Drugą część, noszącą tytuł „Analiza i interpretacja danych”, autorzy rozpoczynają od omówienia analizy treści (rozdział 6), którą traktują jako technikę służącą do opracowania i przetworzenia uzyskiwanych informacji. Wyróżniają oni procedury zamknięte (psychologiczne, psycholingwistyczne, psychosocjologiczne i lingwistyczne) oraz otwarte (analiza częstotliwości, analiza tematyczna oraz pól semantycznych). Na zakończenie swoich rozważań autorzy omawiają wybrane zagadnienia metodyczne, jak np. sposób kodowania (wybór kategorii i jednostek analizy), dokonując jednocześnie oceny tej techniki ze względu na jej trafność i rzetelność.

Ostatni, 7 rozdział omawianej książki poświęcony jest analizie statystycznej uzyskiwanych informacji. Autorzy rozpoczynają od omówienia podstawowych zagadnień związanych z „przetwarzaniem” informacji, tzn. kodowaniem odpowiedzi na różnego typu pytania (otwarte, zamknięte – dychotomiczne, wieloalternatywne, itp.) oraz przygotowywaniem tablic korelacyjnych. Następnie przechodzą do problemów związanych z określeniem zmiennych zależnych i wskaźników, przy czym szczególnie dużo miejsca poświęcają problemom tworzenia skal postaw. Dalej omawiają zmienne klasyczne, tzn. metryczkowe, a

więc płeć, wiek, wykształcenie itd. Ostatnim problemem, który podejmują, to związki między dwoma, trzema i więcej niż trzema zmiennymi – ich opis i interpretacja. Rozważania dotyczące analizy statystycznej danych autorzy kończą praktycznymi uwagami dotyczącymi prezentacji i odczytywania tablic korelacyjnych.

Po tym, siłą rzeczy, dość skrótowym omówieniu książki R. Ghiglione i B. Matalon należałoby dokonać, przynajmniej częściowej, jej oceny. Pierwsza uwaga jaka nasuwa się już w trakcie lektury podręcznika, to taka, iż wbrew tytułowi jest to książka w przeważającej części poświęcona technikom i procedurom jakościowym, w mniejszym zaś zakresie ilościowym (choć, niektóre z problemów są wspólne dla tych dwóch grup technik). Analogiczną uwagę o niewspółmierności omówienia pewnych problemów można odnieść właściwie i do innych części, czy też fragmentów książki. I tak, np. bardzo obszernie omówiony został problem konstruowania skal postaw typu Likerta i Thursthona, marginalnie natomiast potraktowane zostało zagadnienie tworzenia innego typu wskaźników (jedynym chyba tego uzasadnieniem jest to, że autorzy są psychologami). Pewne uwagi krytyczne sformułować można również pod adresem konstrukcji książki. Otóż wydaje się, że w tego typu pracach (o charakterze podręcznikowym), można przyjąć jedną z dwóch perspektyw: porządek logiczny omówienia poszczególnych zagadnień lub też chronologiczny; wskazane jest jednak, aby przyjętej perspektywy konsekwentnie przestrzegać. Autorzy zasadniczo przyjęli drugą z nich tzn. perspektywę chronologiczną, z tym jednak, iż niestety nie stosują jej konsekwentnie, w pewnych fragmentach zastępując ją porządkiem logicznym. W wyniku owego „pomieszania”, przy lekturze pewnych partii podręcznika powstaje wrażenie, iż autorzy powtarzają drugi lub kolejny raz to, co zostało już powiedziane (np. zagadnienie relacji między ankierem a respondentem podnoszone jest przynajmniej w trzech różnych miejscach).

Niezrozumiały wydaje się również fakt całkowitego pominięcia przez autorów w swoich rozważaniach etapu konceptualizacji. A przecież jest on w zasadzie kluczowy dla całego procesu badawczego; następne – kolejne etapy: terenowy i opracowanie danych są dopiero niejako konsekwencją czy też jego realizacją.

W odniesieniu do omawianej książki sformułować można również kilka bardziej szczegółowych uwag. Pewne zastrzeżenia budzić mogą prezentowane podziały metod badań i typologie wywiadów: przyjęte kryteria wydają się zbyt nieostre i niewystarczające dla pełnej ich charakterystyki. Dyskusyjne również wydają się próby jednoznacznego przyporządkowania określonym problemom badawczym określonych typów wywiadów lub też tym ostatnim – typów opracowania (tzn. na przykład informacjom z wywiadów kwestionariuszowych – wyłącznie statystycznych metod opracowania). Podejście takie jest nie tylko zbyt daleko idącym uproszczeniem, ale jednocześnie budzi ostry sprzeciw, tym bardziej jeżeli przedstawia się to w formie tablicy korelacyjnej.

Z drugiej jednak strony omawiana książka ma wiele zalet. Po pierwsze prezentuje ona w przystępnej formie nie tylko różnorodne metody i techniki zbierania informacji, ich funkcjonowanie, możliwości i ograniczenia ich stosowania, ale co więcej, rozważania te poparte są wieloma przykładami. Dodatkowo, na zakończenie każdego rozdziału autorzy wskazują literaturę uzupełniającą i rozszerzającą prezentowane zagadnienia. Po drugie, wywody swoje autorzy wzbogacają o refleksję teoretyczną: metodologiczną i epistemologiczną, która pozwala na ujrzenie pewnych zagadnień metodycznych w szerszej perspektywie. Nie jest więc to „zwyčajny” przewodnik, czy podręcznik metod i technik badań socjologicznych. Ogólnie można powiedzieć, że jest to książka, z którą nie tylko studenci winni się zapoznać, ale i także praktycy-badacze, chociaż, jak wskazaliśmy, pozostawia uczucie pewnego „niedosytu”.